

Milan Radošević

PISMA FRANJE RAČKOGA UPUĆENA MATIJI SMODEKU (1857. – 1872.)

Dr. sc. Milan Radošević
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci,
Područna jedinica u Puli
Prolaz kod kazališta 2, HR – 52100 Pula
mrados@hazu.hr

DOI: 10.21857/m3v76t16wy
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 18. 2. 2025.
Prihvaćeno: 18. 3. 2025.

U radu se, nakon kratkih biografskih bilješki, donose dosad neobjavljena četiri pisma Franje Račkoga upućena Matiji Smodeku, nastala u razdoblju 1857. – 1872., pohranjena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Iz pisama Račkoga saznajemo o njegovu historiografskom radu u rimskim knjižničnim i arhivskim ustanovama, presudnom za njegovu formaciju kao povjesničara i predvodnika hrvatske moderne kritičke historiografije. Pisma pružaju i vrijedan uvid u razvoj knjižničarskih ustanova u Zagrebu, posebno u proces popisivanja knjižnoga gradiva Zemaljskoga narodnog muzeja, za što je bio zadužen Matija Smodek. Ta katalogizacija, provedena po narudžbi Račkoga kao predsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, imala je ključnu ulogu u organizaciji i sređivanju fonda Muzejske knjižnice, koja će postati sastavni dio novoosnovane Sveučilišne knjižnice.

Ključne riječi: *Franjo Rački; Matija Smodek; Zavod sv. Jeronima; Zemaljski narodni muzej; Rim; Zagreb; Senj.*

Uvodne napomene

Opsežna korespondencija dr. Franje Račkoga (Fužine, 25. studenoga 1828. – Zagreb, 13. veljače 1894.), suosnivača i prvog predsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, već je dugo u središtu interesa hrvatskih znanstvenika, osobito povjesničara. Najveći dio sačuvanoga pisanoga gradiva nalazi se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, a najcjelovitije

objavljena korespondencija jest ona s biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom.¹ Ipak, njegova razmjena pisama s brojnim istaknutim intelektualcima i dalje ostaje predmet novih istraživanja.²

U tom kontekstu ovaj rad, odnosno pisma upućena dr. Matiji Smodeku, imaju za cilj skromno pridonijeti poznavanju opsežne korespondencije koju je Rački ostavio za sobom kao rezultat plodnoga znanstveno-kulturnog rada, u ovome slučaju konkretno njegovih heurističkih, historiografskih aktivnosti i kulturnih nastojanja.

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u Zbirci rukopisa i starih knjiga, pohranjena su četiri do sada neobjavljena pisma koja je Rački uputio Smodeku u razdoblju 1857. – 1872. godine.³ Unatoč skromnom broju sačuvanih rukopisa, sasvim je izvjesno da je između dvojice istaknutih hrvatskih znanstvenih i kulturnih djelatnika druge polovice XIX. stoljeća postojala značajnija korespondencija. Iz sadržaja tih pisama moguće je pratiti jednosmjernu komunikaciju koja nam u prvom redu pruža do sada nepoznate i važne informacije: 1.) o profesionalnom i znanstvenom radu F. Račkoga na polju njegovih historiografskih istraživanja; 2.) o zalaganju F. Račkoga za popisivanje gradiva knjižnice Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu, gdje je obnašao dužnost predsjednika Muzejskog odbora; 3.) o aktivnostima kulturnih i crkvenih ustanova u Rimu i Zagrebu te djelovanju istaknutih hrvatskih intelektualaca u promatranom razdoblju.

Adresat Matija Smodek (Novaki kod Maruševca, 4. siječnja 1808. – Bjelovar, 22. rujna 1881.) studirao je u Zagrebu, a u Pešti je stekao doktorat iz filozofije (1831.) i prava (1838.). U razdoblju 1835. – 1874. bio je stalnim profesorom rudnoga

¹ Četverosveščano izdanje, koje obuhvaća cjelovitu korespondenciju Strossmayera i Račkoga, objavljeno je u razdoblju između 1928. i 1931. godine. Urednik korespondencije i priređivač za njezino tiskanje bio je sveučilišni profesor dr. Ferdo Šišić, redoviti član Akademije. *Korespondencija Rački – Strossmayer: o stogodišnjici rođenja Franje Račkoga izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti* / uredio Ferdo Šišić, sv. I – IV, Zagreb 1928. – 1931. Više o tome vidi u: Maja Polić, „Ličnosti iz zapadne Hrvatske u korespondenciji Rački – Strossmayer“, *Croatia Christiana periodica*, 32 (2008), br. 61, 61–88.

² Izdvojiti ćemo: Tihana Luetić, „Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkog“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 20 (2002), 218–219; Ivan Pederin, „Pisma Franje Račkoga u Prag: pisma Franje Račkoga Františku Palackom, Josefu Jirečku i Aloisu Vojtehu Šemberi“, *Croatia et Slavica iadertina*, 4 (2008), 347–379; Marijan Šabić, „Pisma Franje Račkog u Prag. Bohemističke i slovakijske dopune“, *Croatia et slavica iadertina*, 6 (2010), 195–215; Maja Polić, Tea Dimnjašević, „Korespondencija Ivana Fiamina s Franjom Račkim (1861. – 1889.)“, *Problemi sjevernog Jadrana*, 18 (2020), 61–86.

³ Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb (NSK), Zbirka rukopisa i starih knjiga (ZRSK), sign. R6063, Franjo Rački.

prava i statistike, ali i profesorom hrvatskoga jezika 1832. – 1846. pri Kraljevskoj pravoslavnoj akademiji u Zagrebu. Prema akademiku Milanu Mogušu, Smodekovo predavanje *Blagorechje pri pochetku navuchanj iz materinjskoga jezika* održano 6. XI. 1832. u Akademiji smatra se početkom nastave hrvatskoga jezika na najvišem hrvatskom učilištu.⁴ U vrijeme ovdje razmatranoga dopisivanja s Račkim Smodek je bio voditeljem zagrebačke Knjižnice Pravoslavne akademije, na kojoj će se poziciji zadržati do 1874., kada, 1. listopada, spomenuta Knjižnica postaje dijelom novoosnovane Kraljevske sveučilišne knjižnice, a Smodek prihvaća biti njezinim nadstojnikom do lipnja sljedeće godine.⁵

Franjo Rački u Beču je pak 1855. promoviran za doktora teologije, nakon čega se vraća u Senj kao profesor crkvene povijesti i kanonskog prava u sjemeništu. Istodobno je nastavio s prikupljanjem slavenske literature i rad na životopisu Ćirila i Metoda. Radi osobnoga profesionalnoga napretka u pogledu historiografskog zanata, ali i prikupljanja povijesnoga gradiva, Rački 1857. odlazi u Rim.⁶

I.

Prije samog polaska Rački je već imao jasno postavljene zadatke i ciljeve, definirane u skladu s njegovim dotadašnjim metodičkim spoznajama i znanstvenom akribijom. Ipak, priroda istraživačkoga rada podrazumijevala je da nije mogao unaprijed predvidjeti sve izvore na koje će naići ni posve jasan smjer u kojem će ga istraživanje odvesti. Njegovo proučavanje često je zahtijevalo preispitivanje i nadopunjavanje početnih istraživačkih okvira te je otvaralo nova pitanja koja su usmjeravala daljnji tijek istraživanja. Dakle u trenutku odlaska u Rim Rački još nije bio formalno školovani povjesničar – njegovo se historiografsko promišljanje postupno razvijalo kroz analizu izvora i kritičko vrednovanje činjenica, pri čemu se oslanjao na metodološke principe koje je usvojio u teološkom obrazovanju. Tijekom daljnjeg rada postupno proširuje istraživački horizont, prepoznaje temeljne probleme historiografije i postavlja temelje za njihovu sustavnu obradu u svojim kasnijim studijama. Naznake toga daju se naslutiti u

⁴ Milan Moguš, „Matija Smodek – prvi profesor hrvatskog jezika na najvišem učilištu u Hrvatskoj“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 10-11 (1998), 449–450; isti, „O početku visokoškolske nastave hrvatskog jezika“, *Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 44 (1996), br. 4, 123–126.

⁵ Daniela Živković, *Matija Smodek*, Lokve 2001., 11, 24; Jelica Leščić, „Povijest Knjižnice Hrvatske (ondašnje Jugoslavenske) akademije znanosti i umjetnosti 1867. – 1918.“, *Povijesni prilozi*, 20 (2001), br. 21, 183, 187.

⁶ Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb 2004, 25–26.

pismu koje je uputio Smodeku 10. XI. 1857., netom nakon dolaska u Rim, u kojem je boravio od listopada 1857. do lipnja 1860. U tom je razdoblju obnašao dužnost kanonika hrvatskoga Zavoda sv. Jeronima radeći istodobno u akademijama, institutima, muzejima, arhivima i knjižnicama radi prikupljanja gradiva „za povjestnicu jugoslavjensku“⁷.

Budući da se u Rimu nastanio kod Dubrovčanina Petra Mančuna, glasovitoga bakroresca i tajnika hrvatske Bratovštine sv. Jeronima, u ulici Via Schiavonia 1, najprije je započeo s istraživanjem u Kasanateškoj knjižnici (*Biblioteca Casanatense*), koja mu je bila najbliža. Rad u toj knjižnici započeo je 6. studenoga, a do trenutka pisanja pisma evidentirao je 53 rukopisa, s planom da do kraja prvoga tjedna završi pretragu. Nakon dovršetka rada u Kasanateškoj knjižnici Rački je planirao nastaviti istraživanje u Korsinskoj knjižnici (*Biblioteca Corsiniana*). Ondje se prethodno već dogovorio s tamošnjim knjižničarom, što je olakšalo organizaciju njegova daljnjeg istraživanja.⁸ Svoje dojmove tijekom realizacije tog nauma poetski će opisati u pismu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom (25. II. 1858.): „Koliko blago u rimskih knjižnicah za nas leži, shvatit će onaj, koji zna, što je Rim od njegdja za sviet savkoliki i za našu domovinu bio.“⁹

Već iz prvih dojmova, koje je podijelio sa Smodekom, razvidna je njegova predanost da konzultira sve dostupno i relevantno gradivo u rimskim ustanovama, s čime je započeo odmah nakon dolaska u „vječni grad“, ali i njegova iskrena briga za djelovanje hrvatskih kanonika pri spomenutom zavodu. Naime, svjestan nedovoljne upućenosti rimske crkvene elite u hrvatska pitanja, nastoji osvijestiti tu problematiku te posebno naglašava potrebu za izgradnjom kanoničkoga obitavališta ističući financijske priloge koje bi osigurao Zbor sv. Jeronima i kardinal, zagrebački nadbiskup Juraj Haulik.¹⁰

Važnost pisma ogleda se i u podrobnijoj obavijesti Račkoga o tome kako istodobno ispravlja i proširuje svoje djelo o sv. Ćirilu i Metodu te izražava nadu da će se njegovo tiskanje nastaviti krajem iste (1857.) ili početkom sljedeće (1858.) godine.¹¹ Spominje i mogućnost dogovora s tiskarom u Rimu koji je izrazio spremnost da izlije i ćirilična slova potrebna za objavu djela. Valja istaknuti da je

⁷ Makso Peloza, „Značenje rada Franje Račkog u rimskim i talijanskim arhivima i bibliotekama za razvoj hrvatske historiografije“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 9 (1979), 154–155.

⁸ NSK, ZRSK, sign. R6063, Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, Rim 10. XI. 1857.

⁹ Peloza, „Značenje rada Franje Račkog...“, 148–149; Gross, *Vijek i djelovanje*, 28.

¹⁰ NSK, ZRSK, sign. R6063, Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, Rim 10. XI. 1857.

¹¹ Na ist. mj.

za boravka u Rimu obavještavao i druge kolege kako intenzivno radi na drugom svesku svojega opsežnog djela o Ćirilu i Metodu, a vijesti o tome dospjele su i u javne publikacije. Konačno, prvi svezak knjige *Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda slovjenskih apoštolor* objavljen je 1857. godine te u poglavlju (prvi odsjek) „Nacrt jugoslovjenskieh povjestij do IX. stoljetja“ prikazuje političku i crkvenu povijest južnih Slavena prije dolaska bizantskih misionara. Drugi svezak izdanja o kojemu piše u pismu objavljen je 1859. godine u Zagrebu te donosi detaljan prikaz života Ćirila i Metoda, njihova misionarskoga rada, progona i ostavštine, s posebnim naglaskom na staroslavenska žitija i druge ključne izvore, čime je postavio temelje kritičke historiografije u Hrvatskoj.¹² Naime, kako navodi Mirjana Gross, bio je to prvi znanstveni rad u hrvatskoj historiografiji koji je primijenio kritičku analizu izvora odbacivši, kako Rački navodi, „legende i nepouzdanе priče“ u historiografskim radovima.¹³

II.

Drugo je pismo nastalo 4. studenoga 1861., kada se Rački nalazi u Senju.¹⁴ Smodeku piše o redovitim obvezama, primjerice pripremi članaka za *Zagrebački katolički list*¹⁵, s kojim je redovitu i plodnu suradnju započeo nakon njegova osnivanja 1849. godine, najprije objavljujući pjesme, a zatim povijesne i teološke radove.¹⁶ Iz pisma se dade iščitati kako je mislio da bi početak reakcije protiv fanariota¹⁷ te aktualno stanje u Bugarskoj moglo zanimati tadašnju hrvatsku javnost,

¹² Ivanka Petrović, „Franjo Rački - otac hrvatske Cyrillo-Methodiane,“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 9 (1979), 59–62.

¹³ Mirjana Gross, „Franjo Rački - ključne godine profesionalnoga povjesničara“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 34-35-36 (2004), 67–68.

¹⁴ NSK, ZRSK, sign. R6063, Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, Senj 4. XI. 1861.

¹⁵ *Zagrebački katolički list* počeo je izlaziti 6. siječnja 1849. kao tjednik na inicijativu zagrebačkoga nadbiskupa Jurja Haulika radi obrane Katoličke crkve od njezinih tadašnjih kritičara i promicanja katoličkih vrijednosti. List je imao teološku i apologetsku orijentaciju, izražavao je protujozefinističke stavove, protivio se racionalizmu i indiferentizmu te donosio crkvene vijesti, službene dekrete i teološke rasprave. Franjo Emanuel Hoško, „Osnutak i prve godine 'Zagrebačkog katoličkog lista',“ *Riječki teološki časopis*, 52 (2018), br. 2., 273, 276, 284.

¹⁶ Petrović, „Franjo Rački...“, 51, 54, 55, 75, 77, 82, 91, 92.

¹⁷ Fanarioti su bili grčki crkveni i politički dužnosnici iz osmanskoga Carigrada koji su dominirali pravoslavnom crkvom na Balkanu, uključujući Bugarsku, gdje je njihova vlast nad crkvenom hijerarhijom i favoriziranje grčkoga jezika potaknulo bugarski narod na borbu za crkvenu neovisnost i bogoslužje na vlastitom jeziku, što je kulminiralo osnivanjem Bugarske egzarhije 1870. godine. Angelo Tamborra, „Processo Nazionale e Lotte Religiose in Bulgaria (1856-1861):

posebice u kontekstu crkveno-političkih odnosa na Balkanu. Do konca godine to je i učinio objavivši članak u sedam nastavaka animirajući „katoličke Jugoslovjene“ za potporu katoličko-unijatskoj struji u bugarskome narodnom pokretu, a u kontekstu koji bi on mogao imati za „cijelo jugoslavjenstvo“.¹⁸ Nadalje, osvrće se na novosti oko hrvatskih bogoslova u bečkom Augustineumu¹⁹, raspituje se o knjigama koje su mu imale doći kod knjižara u Zagreb. Pismo završava prenošenjem pozdrava supomoćnika (koadjutora) Senjsko-modruške biskupije Vjenceslava Soića, s kojim se nakon obnove ustavnoga stanja 1861. politički razišao zbog različitih stavova o odnosu Hrvatske i Ugarske.²⁰

La Politica Di Cavour“, *Rivista Di Studi Politici Internazionali*, 17 (1950), no. 2, 256, 258–259, 267; „fanarioti“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025. Pristupljeno 13. II. 2025.

¹⁸ Franjo Zenko, „Osvjetovljenje povijesnog mišljenja u (mladog) Račkog“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 9 (1979), 102.

¹⁹ Carski i kraljevski viši institut pri Sv. Augustinu za izobrazbu svjetovnih svećenika u Beču djelovao je 1816. – 1918. kao prestižna poslijediplomska institucija za obrazovanje svećenstva unutar Austrijskog, kasnije Austro-Ugarskog Carstva. Bio je usko povezan s bečkim dvorom te je imao važnu ulogu u formiranju svećenstva koje će preuzimati odgovorne dužnosti u crkvenoj hijerarhiji i državnim strukturama. Cilj Instituta bio je obrazovati crkvenu elitu lojalnu državnim institucijama i interesima vladajuće dinastije, pri čemu su svećenici stekli visoko teološko obrazovanje, često uz doktorat na Teološkom fakultetu u Beču. Tijekom 19. stoljeća veći broj hrvatskih bogoslova, osobito iz Zagrebačke i Đakovačko-srijemske biskupije, školovao se u Institutu, a mnogi su kasnije igrali važnu ulogu u crkvenom, političkom i kulturnom životu Hrvatske, uključujući Josipa Jurja Strossmayera, ovdje razmatranoga Franju Račkoga, Svetozara Rittiga i dr. Određeni dio pitomaca u kasnijem je političkom djelovanju bio suprotstavljen dualističkom političkom upravnom uređenju Monarhije. Ivana Horbec, Branko Ostajmer, „Institut sv. Augustina (Frintaneum) u Beču i pitomci iz Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije“, *Croatia Christiana periodica*, 38, (2014), br. 73, 85–111.

²⁰ Vjenceslav Soić (Bakar, 27. rujna 1814. – Bakar, 11. siječnja 1891.), svećenik, doktor filozofije i teologije, bakarski patricij i župnik, političar i dobrotvor, obnašao je dužnost biskupa Senjsko-modruške biskupije 1869. – 1875. godine. Imao je složen i u konačnici negativan odnos s Franjom Račkim. Njihovo poznanstvo datira iz vremena ilirskoga pokreta, kada su obojica pripadala krugu hrvatskih narodnjaka. Međutim nakon 1861. njihove su se veze potpuno prekinule, što je bilo posljedica obnove ustavnoga stanja i raskola među nekadašnjim ilircima. Dok je Rački ostao dosljedan idejama narodnjačke stranke, Soić se sve više priklanjao promađarskoj politici i na kraju postao dio unionističkoga tabora. Njegov politički zaokret izazvao je razilaženje s Račkim i Strossmayerom, koji su ga od tada promatrali s nepovjerenjem i kritikom. Maja Polić, „Bakranin dr. Vjenceslav Soić, biskup Senjsko-modruške biskupije“, *Bakarski zbornik*, 11 (2007), 41–46; Krešimir Šuljević, „Biskup Vjenceslav Soić: žrtva borbe za opstanak Senja kao vjerskog i obrazovnog središta“, *Senjski zbornik*, 39 (2012), br. 1, 99, 101, 103, 108.

III.

Treće pismo, skromnijega opsega, datirano je s 1. srpnja 1872., ali bez naznačenog mjesta pisanja.²¹ Međutim iz do sada objavljene korespondencije Račkoga razvidno je da mu je te godine adresa, kao i Smodeku, bila u Zagrebu. Plauzibilno je da nije naveo lokaciju jer je to bilo općepoznato i nepotrebno.²² Nadalje, zanimljivo je primijetiti kako se Rački obraća Smodeku u mnogo službenijem tonu nego što je to bio slučaj u pismima iz 1857., odnosno 1861. To možemo pripisati i sadržaju samog pisma na temu katalogizacije knjižnoga gradiva knjižnice Zemaljskoga narodnog muzeja, koje je Rački kao predsjednik naručio u ime Akademije, pa su ona strogo profesionalnoga karaktera. Pod nazivom Narodni muzej, ustanova prethodnica Zemaljskoga narodnog muzeja za javnost je otvorena 1846. godine te su u njegovu sastavu djelovala tri odjela: prirodoslovni, starinarsko-numizmatički i, konačno, knjižnica, koja je sljedećih desetljeća bila zanemarena i nesređena, iako se broj svezaka kontinuirano povećavao.²³

Godine 1861. Muzej je postao državna ustanova, a već 1862. godine predan je na upravu novoosnovanoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Međutim Akademija tada još uvijek nije imala uvjete za sustavan rad, a njezina pravila potvrđena su tek 1866., kada su napokon s radom započeli arheološki i prirodoslovni odjel Narodnoga muzeja. Unatoč tome knjižnica Muzeja, koja je, prema zamislima preporoditelja, trebala prerasti u hrvatsku nacionalnu knjižnicu, nikada nije dobila potrebne uvjete za razvoj. Zbog toga je 1874., s fondom od preko 16.000 svezaka, predana novoosnovanom zagrebačkom Sveučilištu. Spajanjem s knjižnicom bivše Pravoslavne akademije, koja je tada imala 23.920 svezaka, stvoren je temelj za osnivanje nove zagrebačke sveučilišne knjižnice. Posao katalogiziranja knjižnoga gradiva Muzeja između 1871. i 1874. predvodio je Matija Smodek, tada voditelj zagrebačke Knjižnice Pravoslavne akademije, koji je, po narudžbi Akademije, odnosno Račkoga kao predsjednika Muzejskoga

²¹ NSK, ZRSK, sign. R6063, Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, 1. VII. 1872.

²² Maja Polić, „Ličnosti iz Zapadne Hrvatske u Korespondenciji Rački-Strossmayer“, *Croatia Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilista u Zagrebu*, 61 (2008), 77–78.

²³ Prema zapisima Šime Ljubića – pristava, potom upravitelja Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu (1867. – 1892.) – Knjižnica je 1868. bila još „sasvim neuredjena“, a neovisno o tome kontinuirano su pristizale nove knjige. Sam je Ljubić 1870. pripremio plan uređenja knjižnice, u kojem je posebno istaknuo potrebu izrade knjižničkoga kataloga. Tihana Luetić, „Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskog narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 19 (2001), 215, 242.

odbora, izradio njezin abecedni katalog na listićima. Budući da je Knjižnica Pravoslavne akademije u to vrijeme bila jedina javna i uređena knjižnica u Zagrebu, a Smodek je već do 1867. izradio njezin abecedni katalog na listićima te uvezani stručni, abecedni i inventarni katalog, pritom se pridržavajući najviših kriterija, njegovo imenovanje za taj zadatak bilo je logičan izbor.²⁴

Nastavno na to, spomenuto pismo Račkoga iz 1872. godine pruža nam uvid u sam proces katalogizacije, za čiju je koordinaciju i provedbu bio odgovoran nastojeći osigurati potrebne uvjete i sredstva. U njemu Rački obavještava Smodeka kako Akademija ima ograničen financijski okvir za uređenje knjižnice te da učenici angažirani na popisu knjiga mogu raditi samo do kraja kolovoza. Zato traži da se posao završi u tom roku, jer bi u suprotnom bio prekinut zbog nedostatka financija.²⁵

IV.

Posljednje pismo nastalo je svega nekoliko mjeseci nakon prethodnoga, 10. studenoga 1872., a nadovezuje se na problematiku popisivanja knjižnoga gradiva Zemaljskoga narodnog muzeja. Rački je, kao predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, nastavio pomno pratiti napredak u sređivanju knjižnice Zemaljskoga muzeja primjećujući da su do tog trenutka učenici angažirani na popisu knjiga potrošili znatna sredstva (1.359 forinti i 86 novčića), a da posao još nije bio dovršen. Mogao je samo zaključiti da njihov rad ne opravdava isplaćene naknade. Stoga Smodeku predlaže angažiranje dvojice pravnika, Grškovića i Brušića, koji bi, uz smanjene troškove (ukupno 30 forinti mjesečno), efikasnije obavili popis knjiga prema uputama nadležnih. Rački je također sugerirao da se, uvjetno rečeno, manje važni materijali, poput papira (pisama i dokumenata) i časopisa, ostave za buduće osoblje knjižnice kako bi se prioritarno dovršio popis knjiga.²⁶

²⁴ Maja Škiljan, „150 godina nacionalnog muzeja u Hrvatskoj“, <https://museum.hismus.hr/150.htm> Pristupljeno 17. II. 2025.; Luetić, „Šime Ljubić...“, 243; Leščić, „Povijest Knjižnice Hrvatske...“, 183, 187; Dora Sečić, „Nabava knjiga i izgradnja fondova i javnih knjižnica u Zagrebu u 19. stoljeću“, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 54 (2011), br. 3, 9.

²⁵ NSK, ZRSK, sign. R6063, Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, 1. VII. 1872.

²⁶ Isto, Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, 10. XI. 1872.

Zaključna razmatranja

Razmatrana pisma Franje Račkoga upućena Matiji Smodeku (1857. – 1872.) pružaju vrijedan doprinos poznavanju njegova profesionalnoga razvoja i znanstvenog angažmana. Iako sažeta, otkrivaju sustavan pristup istraživanju povijesnih izvora, osobito kroz njegov rad u rimskim knjižnicama i arhivima 1857. godine. Tijekom boravka u Rimu Rački se bavio i biografijom Ćirila i Metoda te se zauzimao za poboljšanje položaja tamošnjih hrvatskih učenjaka inicirajući izgradnju kanoničkoga obitavališta pri Zavodu sv. Jeronima. Pisma svjedoče i o njegovu interesu za crkveno-političke prilike na Balkanu te o ulozi u organizaciji katalogizacije knjižne građe Zemaljskoga narodnog muzeja. Njegova koordinacija toga projekta, uz Smodekovo vodstvo, pridonijela je formiranju Sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Zaključno, ta korespondencija potvrđuje svestranost Račkoga kao povjesničara, teologa i kulturnog djelatnika, njegovu sposobnost prilagodbe izazovima u znanstvenom i organizacijskom radu. Profesionalni standardi koje je postavio, a daju se iščitati i iz navedenih spisa, ostavili su trajan pečat na razvoj hrvatske historiografije i oblikovanje ključnih hrvatskih kulturnih institucija XIX. stoljeća.

Pisma objavljujemo prema kronološkom redu te u doslovnom prijepisu. Bilješke su unesene radi pojašnjenja pojedinih pojmova ili osoba koje su spomenute u pismima upućenima Smodeku, a od posebne su važnosti u razumijevanju sadržaja korespondencije.

I. Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, Rim, 10. XI. 1857.

(NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R6063)

Štovani Prijatelju!

Evo Vam prvoga dopisa iz Rima, u kojega dospih dne 18. Listopada. Podnebju, običajem i ljudstvu rimskom po nešto se jur priviknuh. U obće mogu kazati, da sam zadovoljan – sudruzi jesu vrlo dobri ljudi, a bolji našnici, nego li se nadah. Medju to – mnogo će trebovati, dok se gospoda rimska o naših stvarih po nešto upute. Mi smo im vrlo malo poznati; kardinal i svetjenstvo po bogatstvu a puk po ratobornosti. Jeli se što radi o Kaptolu Sv. Jerolima²⁷? Koliko bi se po prilici moglo sakupiti? Sbor Sv. Jerolima poklonit će za zidat se imajuće obita-lište Kanoničko kakviah 5.000 for. Prinesak Kardinala nadopunit će ostalo. Oni prinesci obratit će se za dotaciju Kaptola. Sada je vrijeme, da se što učini - a doista krvava nam potreba.²⁸ Njeke opazke priobćih u dopisu, koga izvolte čiem prije priobćiti, dà kako neda se govoriti na sva usta.²⁹

Prem se tek na 6. t. m. njeke knjižnice otvoriše, a njeke, kano vatikanska (na 13. t. m) tek će se otvoriti, počeh ipak po malo raditi. Thenier³⁰ i Martinuci³¹ mi obećahu svu pomoć. Najprije naměřavam sastaviti imenik rukopisov tićućih se naše književnosti i pověstnice, i to po svih rimskih knjižnicah i arkivih, gdje je

²⁷ Korijeni Zavoda svetog Jeronima, ustanovljenog 1901. godine, sežu u 1453. godinu, kada je papa Nikola V. slavenskoj (hrvatskoj) bratovštini u Rimu (*Venerabilis societas confallonorum sclavorum Burghi S. Petri*) dao ruševnu crkvu sv. Marine, djevice i mučenice, te zemljište uz nju pokraj mauzoleja rimskoga cara Augusta, gdje su oni izgradili konačište i bolnicu. Bratovština je 1787. odlučila ukinuti bolnicu namijenjenu oboljelim hodočasnicima te svojim prihodima uzdržavati Ilirski kolegij za izobrazbu hrvatskoga klera, a koji je djelovao tek nepunih pet godina (1793./1794. – 1798.). Uslijed Napoleonskih ratova, a kasnije i politike Habsburške Monarhije, otvaranje kolegija uslijedilo je ponovno, pokazat će se, tek privremeno, 1863. godine. Jure Bogdan, „Uvod“, u: *Papinski Hrvatski zavod svetog Jeronima (1901-2001)*, priredio Jure Bogdan, Rim 2001, 9; Slavo Kovačić, „Hrvatski kolegij u Rimu prije apostolskog pisma *Slavorum gentem*“, isto, 17, 20, 37.

²⁸ F. Rački katoličku je javnost o namjeri otvaranja zgrade hrvatskoga kolegija u Rimu osobno obavijestio u svojoj poslanici 2. VI. 1859. u *Zagrebačkomu katoličkom listu*. Kovačić, „Hrvatski kolegij...“, 37.

²⁹ O sadržaju ovoga pisma F. Račkoga javnost je obaviještena u *Zagrebačkom katoličkom listu* od 21. XI. 1857. „Cerkvene vesti. Iz Zagreba“, *Zagrebački katolički list*, 47, 21. XI. 1857., 365.

³⁰ Riječ je o Augustinu Theineru, prefektu Vatikanskog arhiva 1855. – 1870. godine. Lajos Pásztor, „Per la storia dell' Archivio Segreto Vaticano nei secoli XIX-XX. La Carica Di Archivista Della Santa Sede, 1870-1920. La Prefettura Di Francesco Rosi Bernardini, 1877-1879“, *Archivum Historiae Pontificiae* 17 (1979), 368.

³¹ U to vrijeme prefekt Vatikanske apostolske knjižnice (*Biblioteca Apostolica Vaticana*). *Almanacco Romano per l'anno 1860*, Roma 1860, 248.

iole možno. Počeh u Kassanavezkoj³², jer mi najbližja; do sada pobilježih 53 rukopisa, ovaj tjedan bit ću ondje gotov. Drugi tjedan počet ću bilježiti u Korsinskoj³³, i koje knjižničarom (sada novim) jur se sporazumieh itd. Pozdravte g. Kukuljevića, i recte mu, da ću mu drugi tjedan pisati, jer očekujem grofa Gučetića prije, koj se ima oko 14. t. m. vratiti.

U isto vrieme izpravljam i produžujem Sv. Cyrilla i Methoda³⁴ – nadam se, da će se početi tiskati na dalje početkom sljedeće, ako ne još koncem ove godine; i to ako se sporazumēm s jednim tiskarom koj se očitovà da će izlieti i cirilska pismena, ovdje u Rimu.

Za kratko vrieme obširnije. Pozdravite medju to gg. Petrovića, Gašparića, Molnara, Mura, Torbara itd. da ste zdravo!

Vaš prijatelj Fr. Rački.

U Rimu dne 10. Studenoga 857.

³² Knjižnicu Casanatense (*Biblioteca Casanatense*) osnovali su oci dominikanci iz samostana Santa Maria sopra Minerva u Rimu kao javnu knjižnicu, po oporučnom nalogu kardinala Girolama Casanatea (1620. – 1700.). Knjižnica je otvorena 1701. godine, a temelj knjižnoga fonda činila je zbirka kardinala Casanatea, s preko 25.000 svezaka. Godine 1884., nakon okončanja sudskoga spora Ministarstva narodne prosvjete protiv dominikanaca, oni su zamijenjeni državnim osobljem. Knjižnica je danas pod upravom talijanskoga Ministarstva kulturne baštine i djelatnosti. U Kasanateškoj knjižnici Rački je za svojega boravka zabilježio 79 rukopisa koji se odnose na povijest Slavena, s prostora Hrvatske, ali i čitave istočne Europe. A. C. Vaglio, G. Colaneri, *La biblioteca Casanatense*, Roma 1896, 3–4; Pelosa, „Značenje rada“, 162.

³³ Knjižnica Corsiniana (*Biblioteca Corsiniana*) vezana je za obitelj Corsini, porijeklom iz Firenze, koja se u Rimu nastanila u XVII. stoljeću. Kardinal Neri Corsini stariji (1624. – 1679.) vjerojatno je bio pokretač knjižne zbirke, koju je kasnije obogatio njegov nećak kardinal Lorenzo Corsini, kasnije papa Klement XII. (1730. – 1740.). Prva jezgra Knjižnice (*Corsinia Vetus*) najvjerojatnije je nastala u rezidenciji Corsini na Trgu Navona (Piazza Navona). Godine 1733. Lorenzo Corsini, tada već nekoliko godina papa, darovao je svoju knjižnicu svojem nećaku, kardinalu Neri Mariji mlađem (1685. – 1770.). Godine 1736. Neri Maria i njegov brat Bartolomeo kupili su palaču Riario alla Lungara i nakon adaptacije utemeljuju impozantnu palaču Corsini, gdje je 1754. Knjižnica (*Corsinia Nova*) otvorena za javnost. Tommaso Corsini (1835. – 1919.) 1883. prodao je obiteljsku palaču talijanskoj vladi i poklonio joj bogatu knjižnicu. Palača postaje sjedište Akademije (*Accademia dei Lincei*), a akademska knjižnica biva spojena s Corsinianom, čime nastaje Akademijina Nacionalna knjižnica Lincei i Corsiniana (*Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana*). U vrijeme darivanja povijesna zbirka zabilježila je 39.082 sveska uključujući 2.511 rukopisa i 2.288 inkunabula. Susanna Panetta, *Guida al patrimonio documentario della Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana*, Roma 2006, 3.

³⁴ Riječ je o drugom svesku djela *Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda slovjenjskih apostolov*, u kojem je strogo slijedio pravila objavljivanja gradiva i kritike izvora, objavljenog 1859. godine. Gross, „Franjo Rački - ključne godine profesionalnoga povjesničara“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 34-35-36 (2004), 67.

II. Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, Senj, 4. XI. 1861.

(NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R6063)

Štovani prijatelju!

Ja sam dužan zahvaliti Vam se na poslatih mi novcih za saborske dnevnicke. Ali naumivši napisati ovaj članak za Kat. list odgadjah, dok ga napišem. Scienim, da će zanimat naše občinstvo u to doba. Konac t. j. početak reakcije proti fanariotom i sadanje stanje u Bugarskoj, poslat ću Vam skorom. Medjuto može se ovo tiskati.

Od nekoliko dan barim³⁵ se ovdje.³⁶ Novoga neima ništa u tom zakutku. Jedino mogli biste prijaviti, da je Heskov nasljednik na professuri bibl. nauka doktorand Mihelčić³⁷, koj već položi tri rigoroza³⁸ u Augustineu.

Želim Vam dobar uspjeh u Saboru. Pozdrav svim znancem. A vi primite ga od. presv. biskupa Soića i od

Vašega prijatelja

Fr. Račkoga.

U Senju 4. stud. 1861.

Jesu li došle za me kakve knjige u Hartmanna³⁹?

³⁵ „Bariti se“ u ovom slučaju označava proces oporavka pomoću toplih kupki, što je Rački mogao prakticirati u zatvorenom prostoru tijekom hladnijih mjeseci. Ta metoda koristila se za poboljšanje cirkulacije, ublažavanje reumatskih tegoba i jačanje organizma, a bila je zamjena za boravak u prirodnim toplicama.

³⁶ Tijekom 1861. i 1862. Rački nije imao stalno prebivalište nego je boravio u Đakovu, Senju, Fužinama i Zagrebu. Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, 133.

³⁷ Franjo Mihelčić (Osijek, 1831. – Sibinj, 1896.) pohađao je Institut sv. Augustina u Beču u razdoblju 1857. – 1860. godine. Unatoč tome što je voditelj Instituta smatrao da je „marljiv i talentiran“, da posjeduje dovoljno sposobnosti, ali da olako shvaća gradivo, ocijenjeno je da bi se „s vremenom moglo ispostaviti da odgovara zahtjevima Instituta“. No to se nikad nije obistinilo. Tijekom kasnijih godina dospjet će u sukob s biskupom Strossmayerom kao svojim ordinarijem, ali i u izravan sukob s državnim vlastima. Ivana Horbec, Branko Ostajmer, „Institut sv. Augustina (Frintaneum) u Beču...“, 93, 94, 98.

³⁸ Rigoroze (lat., skraćeno za *rigorosum examen*, strogi ispit).

³⁹ Lavoslav (Leopold) Hartman, hrvatski knjižar (Veliki Varadin, madž. Nagy Várád, 16. VI. 1812. – Zagreb, 13. VI. 1881.). Godine 1856. preuzima bivšu Gajevu knjižaru u Zagrebu, u kojoj od 1860. otvara i Posudbeni odjel. Miroslava Despot, „Zagrebački knjižar Lavoslav Hartman (1813-1881)“, *Jevrejski almanah 1955/56*, Beograd 1956, 73, 81.

III. Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, [bez. mj.] 1. VII. 1872.

(NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R6063)

Veleučeni gospodine!⁴⁰

Po novcu, koj akademiji stoji još raspolaganje za uredjenje knjižnice⁴¹, mogu se djaci, koji knjige popisuju, držati samo još u srpnju i kolovozu. Stoga izvolite nastojati da se popis dotle obavi; jer inače imao bi se obustaviti.

S poštovanjem

Dr. Fr. Rački

Dne 1. srpnja 1872.

P. S. Sada u ljetu, gdje su dugi dani, mogli bi djaci svaki dan poslije podne po jedan sat poslije škole raditi.

IV. Pismo Franje Račkog Matiji Smodeku, [bez. mj.] 10. XI. 1872.

(NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R6063)

Veleučeni gospodine!

Obzirom na to, što je već do sada na uredjenje muzejske knjižnice potrošeno ukupno 1.359 for 86 nč., a ni je još ni popis na ceduljah dogotovljen, te što mi se vidjelo, da dosadani djaci ne zaslužuju onoliku mjesečnu platu: našao sam dva pravnika: Grškovića i Brušića, koji će po vašem napatku popisivati knjige, i to prvi svaki dan, drugi svakoga praznika, za mjesečnu nagradu od 30 for. ukupno.

Ovo vam javljajući molim vas da već danas, ako je moguće, dadnete onoj dvojici shodne napatke i naloge, te da imadete dobrotu o tom nastojati, kako bi knjižnica jedared popisana bila. Stoga neka se nepopisuju artije, časopisi i manje važnosti i obsega svezci. To će se ostaviti budućem osoblju knjižnice.

Primate izraz mogega štovanja.

Fr. Rački

Dne 10. stud. 1872.

⁴⁰ Zanimljivo je primijetiti kako se Rački obraća Smodeku u mnogo službenijom tonu nego što je to bio slučaj u pismima iz 1857., odnosno 1861., što se može pripisati i sadržaju samih pisama. Veza-
no za pisma oko katalogizacije Zemaljske knjižnice, ona su strogo profesionalnoga karaktera.

⁴¹ Riječ je o knjižnici Zemaljskoga narodnog muzeja, pod upravom Jugoslavenske akademije zna-
nosti i umjetnosti.

Milan Radošević

Letters to Matija Smodek by Franjo Rački (1857–1872)*Summary*

This paper includes – in addition to brief biographical notes – four letters written by Franjo Rački to Matija Smodek in the period between 1857 and 1872, unpublished so far and kept at the National and University Library in Zagreb. Franjo Rački's letters are a source of information regarding his historiographic work in the libraries and archives of Rome, which was crucial in the context of his formation as historian and leader of the modern Croatian critical historiography. The letters moreover offer a valuable insight into the development of libraries in Zagreb, and particularly as regards the process of keeping record of the book material belonging to the State National Museum – a task Matija Smodek was entrusted with. This cataloguization, which Rački ordered in his capacity of the President of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, was of key importance for organizing and systematizing the holdings of the Museum Library, which was to become an integral part of the newly established University Library.

Keywords: Franjo Rački; Matija Smodek; St. Jerome's Institute; State National Museum; Rome; Zagreb; Senj.